

Pričujoče delo sociologa dr. Borisa Rutarja¹ je druga objavljena knjiga v zbirki Dela,² ki jo izdaja Oddelek za sociologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.³ Avtor obravnava, kot je razvidno iz naslova, nadvse aktualno in teoretično relevantno družbeno vprašanje, tako v globalnem kot tudi v nacionalnem pomenu. Uvodoma je potrebno opozoriti na izvirnost pristopa B. Rutarja k dani problematiki, ki temelji na spoznanju, da je militarizem potrebno raziskovati (tudi) s sociološkega zornega kota, kajti koncept militarizma – kot poudarja – se je razvil zaradi specifične kulture civilne družbe, ne pa zaradi posebnosti institucij države. Ne gre namreč prezreti, da militarizem vznikne ob vprašanju zagotavljanja varnosti družbe, vendar ne v obliki institucionalnega nasilja nad civilno družbo, temveč v specifičnih kulturnih vzorcih civilne družbe same.

Knjiga, ki je pred nami, je vsebinsko razdeljena na dva medsebojno povezana problemska sklopa.

V prvem se avtor (skozi poglavja: *Družbeni koncepti zagotavljanja varnosti – pogled v zgodovino*, *Razprave o militarizmu*, *Klasični militarizem – kritična analiza*) osredotoča na analizo relevantnih družbenih procesov v obdobju klasičnega militarizma, medtem ko v drugem (skozi poglavja: *Čas globalizacije in njene posledice*, *Globalizacija in mir*, *Temna stran globalizacije*, *Globalizacija in militarizem*, *Postmilitarizem*) analizira vojaška in varnostna vprašanja v procesu globalizacije. Pričujoča delitev je nedvomno smiselna, če imamo v vidu spremembo paradigme nacionalne države v procesu globalizacije, pa tudi novo 'varnostno

¹B. Rutar je diplomiral iz zgodovine in sociologije na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Podiplomski študij je nadaljeval na Oddelku za sociologijo FF v Ljubljani, kjer je leta 2002 magistriral (*Sociološki pogledi na zagotavljanje varnosti družbe v pogojih militarizma*; mentor: prof. dr. Avgust Lešnik) in leta 2008 dosegel doktorat znanosti s področja socioloških znanosti (*Problemi militarizma v času globalizacije*; mentor: prof. ddr. Rudi Rizman, somentorica: prof. dr. Ljubica Jelušič). Raziskovalni predmet njegovega znanstvenega zanimanja je preučevanje civilno vojaških razmerij v avtoritarnih, totalitarnih in demokratičnih družbah, v navezavi s sociologijo vojske, vojaško industrijskim kompleksom, kot tudi z globalizacijo, civilno družbo in ideologijo; pri svojem raziskovalnem delu uporablja interdisciplinarni pristop: sociološki, politološki, zgodovinski, civilno-vojaški; v kontekstu slednjega ne gre prezreti, da pri svojih teoretskih izvajanjih koristno uporablja tudi znanja, pridobljena (v zadnjih 20-ih letih) na usposabljanjih ter poklicnem delu na domačih in tujih vojaških ustanovah.

²Kot prva je izšla knjiga Marjana Horvata: *Evropska identiteta v procesih globalizacije* (2010). "Zbirka Dela je namenjena objavi študij mladih raziskovalcev in raziskovalk, ki predstavljajo znanstveno odlične sociološke razprave in ki naj služijo kot študijska literatura ter spodbuda pri lastnem raziskovanju vsem študirajočim sociologom in sociologinjam. Kriteriji izbire del za objavo so analitska poglobljenost, metodološka doslednost, družbena kritičnost in humanistična kreativnost pri obravnavanju izbrane sociološke problematike. S temi kriteriji je določeno tudi poslanstvo zbirke: promoviranje prodorne mlade znanstvene publicistike, ki tvorno prispeva k razvoju slovenske sociološke misli" (*Beseda urednice* prof. dr. Ksenije Vidmar Horvat: *ibid.*, str. 5).

³Oddelek za sociologijo izdaja publikacije v petih knjižnih zbirkah: *Zvezki*, *Dela*, *Portreti*, *Album* in *Prevodi*. Glej: <http://www.sociologija.si/publikacije/>.

arhitekturo' v začetku 21. stoletja, natančneje po 11. septembru 2001, ki je med drugim odprla tudi vprašanje 'usode' nacionalne države in njene varnosti v pogojih globalizacije; seveda pa sodobnega militarizma ni moč razumeti brez kritičnega soočenja s klasičnim.

Kot rečeno, v prvem vsebinskem sklopu so v ospredju avtorjevega zanimanja *koncepti varnosti in militarizma oziroma analiza militarizma kot družbenega pojava*. V razpravi o varnosti v pogojih nacionalne države in nacionalizma ugotavlja, da so v Evropi 19. stoletja obstajali trije pogledi na zagotavljanje družbenega reda: konservativni, liberalni in nacionalistični. Če je konservativni pogled zagovarjal ohranitev instituta 'kralja' in 'cerkve' pred grozečo nevarnostjo revolucij, je liberalni zagovarjal socialni in ekonomski napredek človeštva nasploh, nacionalistični pogled pa nacionalno osvoboditev, ki naj privede do trajnega reda in miru med narodi. Nasproti sta si potemtakem stali ideologiji liberalizma in konservatizma; prva je zagovarjala zagotavljanje varnosti na principih humanizma in demokracije, medtem ko je druga temeljila družbeno varnost na konceptu nacionalne države, reda in tradicije.⁴ In ravno zagotavljanje družbenega reda je postala paradigma nacionalne države, poudarja avtor, saj je s svojo institucionalizacijo država prevzela nadzor nad ekonomijo in družbo, pri tem pa se je hkrati oprla na nacionalizem. Še več, institucionalizacija nacionalizma v podobi nacionalne države je mogoča le v odnosu do drugih nacij in njihovih držav, saj ima le tako konstituiranje nacionalne države smisel. Hkrati opozarja, da je bila glavna paradigma klasične socialne teorije ideja, da se bodo – pod vplivom moderne – vojne in vojskovanje med državami (in s tem povezana vojaška kultura) nadomestile z miroljubnim industrializmom. Takšna družba brez vojn naj bi bila oblikovana v okviru demokratičnega tržnega kapitalizma, ki so ga propagirali in utemeljevali liberalci ali pa v okviru mednarodnega socializma, ki so ga utemeljili in propagirali marksisti. Obema teorijama ni v celoti uspelo uresničiti idejo, saj je obema na poti stala institucija nacionalne države, ki je pod svoje okrilje vzela oboroženo vojaško silo ter se s tem opremila z institucijo, ki v svojem bistvu generira konfliktna, izključujoča in agresivna mednarodna razmerja. Nacionalna država je bila v 19. in 20. stoletju edini okvir družbenega dogajanja. Ekonomski sistem (kapitalizem) ter ideološki sistem (nacionalizem) sta prignala institut nacionalne države v pogoje njene lastne totalnosti. V prvi polovici 20. stoletja se tako razvijejo izjemni odnosi med družbo in njeno vojaško kulturo. V kontekstu 'totalne vojne' so družbe postale militarizirane, vojna pa, na svoj način, socializirana, poudarja B. Rutar.

V nadaljevanju avtor utemeljeno opozarja na težavnost definiranja militarizma. Na podlagi referenčne literature ugotavlja, da poskušajo avtorji definirati pojav militarizma skozi posebno prizmo, ki jo sestavlja takšno ali drugačno svetovnonazorsko prepričanje, razumevanje evolucije družbenih odnosov in pa želja po etiketiranju posameznih stanj. Tako so sovjetski avtorji definirali militarizem kot izključno kapitalistični produkt, zahodni avtorji kot produkt totalitarizma, nekateri kot pojav tribalizma, drugi spet kot družbeno neskladje. Povedano konkretno, pri poskusu oblikovanja natančnih definicij militarizma nastanejo metodološke težave, saj se izraz militarizem uporablja predvsem za opisovanje konkretnih pojavov oziroma stanj, medtem ko se z militarizacijo ali militarizirano družbo označuje proces. V tem kontekstu se avtor postavi na stališče, da šele določitev temeljnih izhodišč – prvič, da se militarizem nanaša na vsakokratne družbenopolitične razmere, in drugič, da je potrebno

⁴Natančneje: nasproti sta si stala Kant in Clausewitz, prvi avtor teorije o trajnem miru med demokratičnimi nacijami, drugi avtor pragmatične doktrine upravljanja vojaških zadev v korist države.

militarizmu določiti njegov antipod (op. 'čisto' demokracijo) – omogoča objektivno razpravo o militarizmu v konkretnem zgodovinskem okviru. Tako ugotavlja, da predindustrijske družbe poznajo drugačne vrste militarizma oziroma sorodni družbeni pojav, nikakor pa ne gre za militarizem kot odnos med različnimi družbenimi institucijami. Iz tega izhaja, da je militarizem vezan izključno na obstoj posamezne nacionalne države, da torej ni idejno univerzalen, kar argumentira z dejstvom, da gre pri militarizmu bolj za vprašanje kulture in idej kot pa za vprašanje institucij in centrov moči. Hkrati ugotavlja, da je pri obravnavi militarizma potrebno opredeliti časovni okvir in družbene pogoje tega pojava. Če strnemo vse te različne definicije in opise, potem je militarizem – poudarja avtor – predvsem oznaka za: težnjo po uporabi vojne pri reševanju mednarodnih sporov, uzurpacijo politične moči s strani vojaške organizacije, neproporcionalno uporabo resursov države v korist vojaške organizacije, vpliv in način vojaškega mišljenja na civilni sektor družbe. Ob povedanem opozarja: "če želimo militarizem obravnavati sistemsko in kot del družbene kulture, torej več kot le politično oznako, moramo nujno upoštevati obstoj vseh elementov militarizma hkrati" (str. 72); pri tem se sklicuje na vzorčni primer Prusije v 19. stoletju. Seveda pa ne gre prezreti niti posebnih pogojev, ki omogočajo vznik in razmah militarizma v posamezni družbeni skupnosti; ti pogoji zajemajo elemente podporne strukture, ideološki podporni sistem ter medijsko podporo.

V drugem sklopu se B. Rutar osredotoča na pojavne oblike militarizma v sedanjem globalizacijskem času. Temeljno vprašanje, ki si ga je avtor v tem kontekstu zastavil je, ali obstaja tudi vojaški vidik globalizacije? Na podlagi opravljenih analiz odgovarja pritrnilno, saj ugotavlja, da v sodobnem diskurzu globalizacija praviloma ni povezana s politično-vojaškim vidikom, temveč se večinoma nanaša na ekonomski fenomen; skratka, prikazuje se kot apolitična in zdi se, da teorije globalizacije namerno izpuščajo politično-vojaški vidik. V prid svoji trditvi analizira novo podobo države v procesu globalizacije (prehod iz keynesianskega – *Welfare* modela ekonomske politike /socialna naravnost modela, oprtega na zaprto nacionalno ekonomijo/ v neoliberalni schumpeterjanski – *Workfare* model, za katerega je značilen princip tekmovalne, konkurenčne države) ter še posebej njeno vlogo v zagotavljanju varnosti. Resda sta ekonomski in 'duhovni' del globalizacije prinesla svetu nove možnosti, ga povezala in sprostila, toda na drugi strani sta – pod pretvezo 'liberalnih idealov' – povečala razlike med bogatimi in revnimi ter hkrati ustvarila številne eksistencialne probleme (čezmerno potrošništvo, neobvladljive migracije, krčenje socialne države itd.). Nič bolje ni na področju varnostnih zadev; medtem ko je globalizacija z idejo o 'demokracijskem miru' in postmilitarizirani družbi napovedovala miroljubnost in možnost nastanka globalne civilne družbe, je v praksi spremenila vojaške organizacije in varnostne strukture posameznih držav v institut 'spopada civilizacij'. Tako dihotomija, značilna za obdobje globalizacije, niha med 'teorijo o demokracijskem miru', ki predvideva pacifikacijo svetovnih trenj ter teorijo 'imperija' (supra nacionalne oblasti), ki razume globalizacijo kot unilateralen pojav ter enkratno priložnost za uveljavljanje globalnega, vendar tudi centraliziranega sveta (op. po meri ZDA).⁵ Te spremenjene okoliščine, poudarja avtor, vsekakor terjajo teoretsko osvetlitev problema militarizma v sodobnem globaliziranem času, še posebno, ker se je morala novim svetovnim

⁵Zopet si nasproti stojita Kant in Clausewitz: na eni strani Kantova teorija o trajnem miru, tokrat reciklirana v t. i. teorijo o demokracijskem miru, ki pojmuje globalizacijo kot udejanjanje idealov o miru, demokraciji in prosti trgovini, in na drugi strani Clausewitzeva doktrina, zdaj reciklirana v t. i. teorijo modernizacije, ki jo je npr. zaznali v ideologiji vojne proti terorizmu, spopadu civilizacij ter graditvi imperija.

razmeram prilagoditi vojaška organizacija. Slednja se je iz branilke “ozemeljske celovitosti in integritete” lastne države spremenila v varnostno organizacijo, vpeto v mednarodni sistem.

V tem kontekstu se tudi filozofsko vprašanje o *varnosti* in *svobodi* v času globalizacije zastavlja drugače. V sistemu suverenih nacionalnih držav je bila namreč ohranitev svobode pogoj za zagotavljanje varnosti. Toda v času globalizacije to ni več pogoj, saj se svoboda zagotavlja z ekonomsko ekspanzijo in ne z vojsko; potemtakem ostane temeljna skrb državljanov varnost brez svobode oziroma varnost brez boja za svobodo. Natančneje – vojska ni več tista, ki zagotavlja svobodo, in vir ogrožanja ni več sosednja država s svojo vojaško močjo; zato ne moremo več govoriti o (klasičnem) militarizmu, ki je vezan na strukturo nacionalne države in ideologijo nacionalizma. Svobodo nacije namreč po novem zagotavljajo ekonomski subjekti, ki dobiček za povečevanje blaginje nacije ustvarjajo predvsem na tujih trgih. Potemtakem je pravilneje govoriti o elementih imperializma in o določeni vlogi vojaške organizacije pri tem (zavarovanje ekonomskih interesov posamezne nacije), poudarja avtor.

Glede na spremenjeno pojmovanje varnosti smo priča tudi nenehnim poskusom strokovno opredeliti in “znanstveno podpreti” nove oblike vojskovanja. Tako se po 11. septembru 2001 v javni retoriki uveljavi izraz *asimetrično vojskovanje*, ki se v prvi vrsti nanaša na teroristično delovanje (gre za prvi izraz, ki v svojem pomenu vključuje terorizem). Osnova razumevanja nove ideologije militarizma je tako skrita v pojmu asimetrično vojskovanje. Po eni strani se ta pojem (neupravičeno) nanaša na vse, od kriminalnih združenj, osvobodilnih gibanj in klasičnega antikolonialnega odpora, po drugi strani pa sili Zahod k novemu organiziranju in povezovanju, da bi se uspešno branil pred temi novimi izzivi. Asimetričnost nasprotnika kot ideološkega nastavka, poudarja avtor, ne pomeni samo njegove raznolikosti, temveč predvsem njegovo sposobnost boja z nedovoljenimi, umazanimi in nemoralnimi sredstvi in načini. Če je demonizacija nasprotnika do nedavnega predstavljala predvsem njegovo sposobnost množične in tehnološko opremljene vojske, ki je pripravljena zavzeti našo državo, potem današnji asimetrični nasprotnik streže po naših vrednotah. Demonizirani nasprotnik tako prisili lastno ljudstvo, da iz občutka strahu pred izgubo svobode podeli koncesije oblastnikom pri zagotavljanju varnosti. To je tista past, ki je skupna klasičnemu in globalizacijskemu militarizmu; razlika je le v tem, da je v klasičnem prevladovala ideologija obrambe nacije (ozemeljska svoboda), v sodobnem pa prevladuje obramba interesov in vrednot (prvenstveno po blaginji in šele posledično po svobodi), poudarja dr. B. Rutar v zaključku svoje študije.